

ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΟΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

Ι. Η ανάγκη της ανανέωσης

Μια νέα εποχή

Είναι διάχυτη η εντύπωση ότι η χώρα μας έχει μπει σε μια νέα πολιτική εποχή. Συχνά μάλιστα λέγεται ότι έχει επέλθει το τέλος της Μεταπολίτευσης. Έτσι όμως απλώς οριοδεύεται εκείνο που τελείωσε, δεν προσδιορίζεται αυτό που αρχίζει. Άλλοι πάλι μιλούν για το τέλος της εποχής των χαρισματικών ηγετών. Αυτό όμως που έχει αλλάξει δεν αφορά το τί προσφέρουν οι ηγέτες στο λαό, αλλά το τί προσδοκά ο λαός από τους ηγέτες του. Οι αλλαγές που έχουν επέλθει ξεκινούν από την ίδια την κοινωνία. Αυτές οι αλλαγές είναι που σηματοδοτούν τη νέα εποχή και που απαιτούν να τις καταγράψουμε και να λάβουμε υπόψη μας κατά τη χάραξη της πολιτικής μας. Η ανανέωση της πολιτικής της Κεντροαριστεράς πρέπει να ξεκινήσει από μια προσεκτική ανάλυση του πού ακριβώς βρισκόμαστε.

Ο κύκλος της Μεταπολίτευσης

Η Μεταπολίτευση είχε να αντιμετωπίσει δύο μεγάλα προβλήματα. Σ' ένα πρώτο βήμα έπρεπε να αποκαταδεί το δημοκρατικό πολίτευμα και να λειτουργήσουν οι δημοκρατικοί δεσμοί:

- ★ να αποκτήσει η χώρα ένα δημοκρατικό Σύνταγμα
- ★ να συγκροτηθούν ελεύθερα και χωρίς περιορισμούς τα νέα πολιτικά κόμματα
- ★ να αρθεί η διάκριση των πολιτών σε εθνικόφρονες και μιάσματα
- ★ να ξαναδιακηρυχθούν τα δικαιώματα του ατόμου και του πολίτη.

Ήταν η πρώτη φάση της δικαίωσης των δημοκρατικών αγώνων, η *πολιτική* αποκατάσταση της δημοκρατίας και μαζί η ώρα της γέννησης και του στεριώματος του ΠΑΣΟΚ.

Το δεύτερο μεγάλο βήμα ήταν η άρση της διάκρισης των Ελλήνων σε προνομιούχους και μη προνομιούχους ως προς την πρόσβαση στην εξουσία, η *κοινωνική* αποκατάσταση της δημοκρατίας. Το μεγάλο αυτό βήμα, εξ ίσου αναγκαίο με το πρώτο, ήταν αποκλειστικά έργο του ΠΑΣΟΚ. Το ΠΑΣΟΚ κατέκτησε την εξουσία γιατί ήταν η παράταξη που εξέφρασε, που έδωσε φωνή στα πλατειά λαϊκά στρώματα, τα οποία ως τότε παρέμεναν αποκλεισμένα από τη διαχείριση των κοινών. Το ΠΑΣΟΚ, ως βασικός εκφραστής της δημοκρατικής παράταξης, έκανε τις πιο αδύναμες, τις πιο αδικημένες κοινωνικές ομάδες να αισθανθούν ότι δεν βρίσκονται πια στο περιθώριο του πολιτικού συστήματος, ότι δεν είναι βουβοί θεατές του παιχνιδιού της εξουσίας, αλλά ενεργοί πολίτες με δική τους φωνή και δικά τους αιτήματα, ισότιμοι διεκδικητές της δυνατότητας διαμόρφωσης του κοινού μέλλοντος.

Τα δύο αυτά μεγάλα βήματα της Μεταπολίτευσης, η πολιτική και η κοινωνική αποκατάσταση της δημοκρατίας, έχουν πια ολοκληρωθεί. Μπορούμε να πούμε ότι έκλεισε ένας κύκλος όπου κυριαρχούσαν αιτήματα με αρνητικό χαρακτήρα: απαιτούνταν η άρση κραυγαλέων ανελευθεριών και αποκλεισμών, η κατάργηση σοβαρών ως τότε υφιστάμενων εμποδίων της δημοκρατίας. Ήσαν δύο βήματα που είχαν καθυστερήσει και έπρεπε να πραγματοποιηθούν με ταχύ ρυθμό, ώστε το πολιτικό σύστημα της χώρας μας να βρεθεί στο σημείο που για άλλες χώρες ήταν από καιρό αυτονόητο.

Το ζητούμενο σήμερα

Η δημοκρατία έχει όμως και μια θετική πλευρά. Είναι μια κίνηση προς τα εμπρός, είναι ένα σύστημα επιλογής αξιών, χάραξης στόχων και διαμόρφωσης προοπτικών. Στο σημείο αυτό ακριβώς βρισκόμαστε: μετά την άρση των εμποδίων της δημοκρατίας πρέπει να δώσουμε στη δημοκρατία μας και θετικό περιεχόμενο. Πρέπει να αναπροσδιορίσουμε τις αξίες, τους στόχους και τις προοπτικές μας. *Αυτή* είναι η μεγάλη πρόκληση της νέας πολιτικής περιόδου στην οποία έχουμε ήδη εισέλθει. Σ' αυτά τα ερωτήματα η μεγάλη προοδευτική παράταξη της Κεντροαριστεράς πρέπει πρώτη να δώσει τις απαντήσεις.

Όταν κάνουμε λόγο για επιλογή στόχων και χάραξη προοπτικών, το πρώτο που προϋποθέτουμε είναι βέβαια μια ακριβής ανάλυση της σημερινής ιστορικής συγκυρίας. Η ανάλυση αυτή είναι αναγκαίο να συμπεριλάβει τις αλλαγές της οικονομίας σε διεθνές επίπεδο, τη θέση της Αριστεράς διεθνώς μετά τις αλλαγές αυτές και την ειδική θέση στην οποία βρίσκεται σήμερα η χώρα μας. Οι παράγοντες αυτοί καθορίζουν σε αποφασιστικό

βαθμό το ζητούμενο σήμερα και θα αρκούσαν και μόνο αυτοί για να τεκμηριώσουν την ανάγκη μιας ανανέωσης της πολιτικής της Κεντροαριστεράς.

Ο θετικός προσδιορισμός της Δημοκρατίας μας δεν περιορίζεται ωστόσο στο να απαιτεί την ορδή επεξεργασία της σημερινής συγκυρίας, διεθνούς και εγχώριας. Δεν είναι μόνο τα προβλήματα αυτής της συγκυρίας ή η ιδιαίτερη ένταση με την οποία παρουσιάζονται στη χώρα μας που χαρακτηρίζουν τη νέα πολιτική εποχή όπου έχουμε εισέλθει. Η πρόκληση της νέας εποχής έγκειται στο ότι πρέπει να ξανασκεφθούμε τον τρόπο, όχι απλώς που αντιμετωπίζουμε τα προβλήματα αυτά, αλλά πριν απ' όλα που τα αντιλαμβανόμαστε και τα προσεγγίζουμε. Το ζητούμενο δεν είναι δηλαδή κάποιες τεχνικές λύσεις, κάποια καλύτερη διαχείριση των προβλημάτων, παλαιών ή νέων. Το ζητούμενο είναι πριν απ' όλα κάτι θεμελιωδέστερο και βαθύτερο: *είναι να αναπροσδιορίσουμε τις αρχές και τις αξίες, πάνω στις οποίες πρέπει να στηρίζουμε την κοινή μας προσπάθεια κατά τα κρίσιμα χρόνια που έρχονται*. Το ΠΑΣΟΚ, η μεγάλη προοδευτική παράταξη της Κεντροαριστεράς που έχει την ευθύνη για τη διακυβέρνηση της χώρας, έχει χρέος να κάνει σαφές στο λαό πάνω σε ποιές αρχές και ποιές αξίες στηρίζει την πολιτική του και να τον πείσει ότι αυτή είναι η μόνη ορδή βάση για τη λήψη των αναγκαίων συλλογικών αποφάσεων.

II. Η νέα διεθνής και εγχώρια συγκυρία

Ας ξεκινήσουμε όμως από τη σκιαγράφηση της σημερινής συγκυρίας. Σε βασικές γραμμές η συγκυρία αυτή προσδιορίζεται από τρεις παράγοντες: (α) τις σημαντικές αλλαγές που έχουν επέλθει διεθνώς στην οικονομία και την κοινωνία, (β) τη θρυλούμενη κρίση της Αριστεράς διεθνώς και (γ) τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα μας.

Αλλαγές στην οικονομία και την κοινωνία

Οι αλλαγές που έχουν επέλθει διεθνώς στην οικονομία και την κοινωνία είναι πολλές και ραγδαίες. Οι δύο βασικοί παράγοντες αλλαγών είναι αφενός η παγκόσμια πίεση προς αύξηση της παραγωγής και αφετέρου η ταχύτατη εξέλιξη της τεχνολογίας.

Η πίεση προς αύξηση της παραγωγής είναι συνέπεια της παγκόσμιας αύξησης του πληθυσμού όσο και του πολλαπλασιασμού των αναγκών σε χώρες που μέχρι τώρα περιοριζόνταν στα εντελώς αναγκαία. Ταυτόχρονα βέβαια τα δύο αυτά νέα δεδομένα δέτουν πιο επιτακτικά το πρόβλημα της δικαιότερης διεθνούς κατανομής των παραγό-

μενων αγαθών, από τη στιγμή που μια τυχόν υπερβολική επίταση της φτώχειας και των λοιπών κοινωνικών διαφορών σε ορισμένες πειροχές του πλανήτη θα προκαλούσε αργά ή γρήγορα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα και ευρύτερες βίαιες συγκρούσεις.

Από την άλλη πλευρά η εξέλιξη της τεχνολογίας, με τομέα αιχμής εκείνον της πληροφορικής, έχει προσλάβει ένα ρυθμό που δεν έχει προηγούμενο στην ανθρώπινη ιστορία. Σήμερα οι οικονομίες των διαφόρων χωρών κρίνονται και συγκρίνονται κατά κύριο λόγο από την ταχύτητα με την οποία μπορούν να παραγάγουν και να απορροφήσουν τις νέες τεχνολογίες. Αποτέλεσμα είναι αφενός να μεγαλώνει όλο και περισσότερο το χάσμα μεταξύ ανεπτυγμένων και μη ανεπτυγμένων χωρών και αφετέρου να εντείνεται ο διεθνής ανταγωνισμός. Η ένταση του ανταγωνισμού εξαναγκάζει τα κράτη να εγκαταλείψουν τον απομονωτισμό τους και να συντονίσουν την οικονομία τους με την οικονομία των άλλων. Έτσι σχηματίζονται διάφορες υπερεθνικές ενώσεις, οικονομικής κατ' αρχήν συνεργασίας. Παράλληλα παρατηρούνται αφ' ενός μία όλο και μεγαλύτερη διεθνής κινητικότητα του κεφαλαίου και αφ' ετέρου η διασπορά ή μεταφορά της παραγωγής σε περισσότερες χώρες, με κριτήριο όχι το κόστος της εργατικής δύναμης αλλά το μέγεθος της προστιθέμενης αξίας, φαινόμενα που προκαλούνται αλλά ταυτόχρονα και διευκολύνονται από την εξέλιξη της τεχνολογίας. Όλα αυτά τα φαινόμενα συνδέονται στη σωρευτικότητά τους αυτό που έχει αποκληθεί *παγκοσμιοποίηση της οικονομίας*.

Στο επίπεδο της εσωτερικής κοινωνικής διάρθρωσης εξ άλλου οι αλλαγές της οικονομίας διεθνώς έχουν επιφέρει μια σχετική μείωση της σημασίας των παραδοσιακών βιομηχανιών και ιδίως ένα σημαντικό περιορισμό του αριθμού των ανθρώπων που εργάζονται σ' αυτές, μετρούμενου σε ποσοστό του συνολικού πληθυσμού. Αντίστοιχα παρατηρείται μια σημαντική αύξηση του τομέα των υπηρεσιών. Συχνά μάλιστα η αύξηση της απασχόλησης στον τομέα αυτόν είναι δυσανάλογα μικρότερη από την ανάπτυξη που επιτυγχάνεται ιδίως με τις νέες τεχνολογίες, έτσι ώστε το πρόβλημα της ανεργίας να παραμένει σοβαρό (*jobless growth*). Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, η διαφοροποίηση της παραγωγής και οι εσωτερικές και διεθνείς επιπτώσεις τους συνιστούν ραγδαίες μεταβολές, που απαιτούν συνεχώς ταχύτερους ρυθμούς προσαρμογής των κοινωνιών και των ατόμων στα νέα δεδομένα.

Τα προβλήματα της Αριστεράς

Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας έχει επιφέρει σοβαρούς κλυδωνισμούς στις

κρατικές πολιτικές. Τα νέα δεδομένα έχουν κάνει αναγκαία την ταχεία προσαρμογή σ' αυτά της εξωτερικής όσο και της εσωτερικής πολιτικής των επί μέρους κρατών. Οι αλλαγές αυτές δεν συνεπάγονται πάντως αυτόματα, όπως υποστηρίζεται από πολλούς, τη μείωση της δυνατότητας επέμβασης των εθνικών κρατών. Τέτοια μείωση επέρχεται μόνο εκεί όπου δεν γίνεται έγκαιρα αντιληπτή η ανάγκη εγκατάλειψης μοντέλων που έχουν αποδειχθεί ακατάλληλα, όπως είναι το νεοφιλελεύθερο ή το μοντέλο της κρατικής παραγωγής. Εκεί οι κλυδωνισμοί είναι ασφαλώς μεγαλύτεροι.

Έστω όμως και αν δεν έχουν παντού την ίδια ένταση, οι επιπτώσεις των νέων δεδομένων στο πολιτικό σύστημα είναι παντού αισθητές. Ιδιαίτερα διαδεδομένη είναι η εντύπωση ότι η Αριστερά βρίσκεται διεθνώς σε κρίση. Όσοι προβάλλουν τον ισχυρισμό αυτό, επικαλούνται συνήθως προς στήριξή του τη μείωση της δύναμης των κομμουνιστικών κομμάτων και την κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού. Το ζήτημα είναι εξαιρετικά σημαντικό και δεν επιτρέπεται να παρασυρθούμε σε υπεραπλουστεύσεις και συνθηματολογίες. Είναι αλήθεια ότι η μείωση των απασχολούμενων στη βιομηχανία, που προαναφέραμε, έχει μειώσει αισθητά τη μερίδα εκείνη των πολιτών, στην οποία η παραδοσιακή Αριστερά αναζητούσε τα κύρια στηρίγματά της. Η παραδοσιακή Αριστερά απευθυνόταν πρωτίστως στους βιομηχανικούς εργάτες, προσβλέποντας στην εργατική τάξη ως το συλλογικό εκείνο υποκείμενο που θα έπαιρνε την πρωτοβουλία για τη δημιουργία μιας καλύτερης κοινωνίας. Σήμερα η συρρίκνωση των εργατικών μαζών έτσι όπως τις είχαμε γνωρίσει έχει ασφαλώς μειώσει την ελκυστικότητα της παραδοσιακής αριστερής πολιτικής. Οι απασχολούμενοι στον τομέα των υπηρεσιών έχουν διαφορετική συνείδηση και δεν κινητοποιούνται ούτε συσπειρώνονται πια όπως παλαιότερα οι βιομηχανικοί εργάτες.

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι έχει χάσει τη σημασία του ο χωρισμός των πολιτών σε κατέχοντες και στερούμενους, σε προνομιούχους και μη. Αντίθετα μάλιστα σε πολλές χώρες φαίνεται να γίνεται πιο έντονος, όπως μαρτυρεί το φαινόμενο που συνηθίσαμε να αποκαλούμε κοινωνία των δύο τρίτων. Όμως οι νέοι κοινωνικοί χωρισμοί και αποκλεισμοί είναι πιο πολύπλοκοι και πολυεπίπεδοι και οι περισσότεροι από τους κοινωνικά μειονεκτούντες δεν συγκινούνται πια από την παραδοσιακή αριστερή φρασεολογία. Η άρδρωση ενός νέου και πειστικού αριστερού λόγου, η ως τώρα έλλειψη του οποίου έχει ωθήσει μία σημαντική μερίδα των στρωμάτων αυτών προς την αδιαφορία για την πολιτική και τα κοινά, είναι βέβαιο ότι θα αντιστρέψει τα πράγματα και, σε συνδυασμό με τη χρεωκοπία του νεοφιλελεύθερου μοντέλου, θα αποδείξει ότι η Αριστερά όχι απλώς δεν

έχει συρρικνωθεί αλλά αντίθετα αναλαμβάνει και πάλι την πρωτοπορία.

Η άρθρωση ενός νέου αριστερού λόγου δεν είναι όμως αναγκαία μόνο εξ αιτίας των νέων κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων. Η Αριστερά πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι η πρόσκαιρη μείωση της επιρροής της σε ορισμένες κοινωνίες δεν οφείλεται μόνο στη βραδύτητα με την οποία αντέδρασε στα νέα δεδομένα. Οφείλεται επίσης και σε ορισμένα ελλείμματα και αδυναμίες της μέχρι τώρα αριστερής πολιτικής διεθνώς, τα οποία απλώς η νέα συγκυρία συνέβαλε στο να γίνουν πιο φανερά. Η Αριστερά γενικά χαρακτηρίζεται από την ευαισθησία της απέναντι στους κοινωνικά μειονεκτούντες και η πολιτική της συνίσταται στην προσπάθεια δίκαιης κατανομής των κοινωνικά παραγόμενων αγαθών και καλύτερης διάχυσής τους προς τη βάση της κοινωνικής πυραμίδας. Η επιδίωξη όμως της άρσης των κοινωνικών ανισοτήτων στη μεν παραδοσιακή Αριστερά βασίστηκε σε μια ριζικά συγκρουσιακή σύλληψη της κοινωνίας και της πολιτικής και στην αναγωγή όλων των προβλημάτων στη διαπάλη μεταξύ δύο αντίπαλων στρατοπέδων. Επί πλέον, η παραδοσιακή Αριστερά έρριξε το βάρος της αποκλειστικά στον οικονομικό τομέα και τον απόλυτο έλεγχο της οικονομίας και της παραγωγής, παραβλέποντας τη σχετικά ξέχωρη σημασία που διαδέχονται διάφοροι άλλοι κοινωνικοί παράγοντες αλλά και οι δεσμοί και τα δικαιώματα, η παιδεία και ο πολιτισμός. Παράλληλα τα αιτήματα που πρόβαλε ήσαν μαξιμαλιστικά, με συνέπεια να λειτουργούν για πολλούς ως πρόφαση ώστε να μη γίνεται τίποτε.

Από την άλλη πλευρά η σοσιαλδημοκρατία διαμόρφωσε την πολιτική της στον άξονα της κρατικής παραγωγής ορισμένων βασικών αγαθών και της απευθείας κατανομής τους προς ολόκληρη την κοινωνία, προσδοκώντας ότι έτσι θα ωφεληθούν κυρίως οι κοινωνικά μειονεκτούντες.

Η σημερινή συγκυρία έδειξε όμως ότι και οι δύο στρατηγικές ενείχαν από την αρχή σοβαρά σφάλματα. Ο μονόπλευρος τονισμός του οικονομικού παράγοντα και προ παντός το συγκρουσιακό διπολικό μοντέλο βαρύνονταν από την αρχή με σοβαρές ελλείψεις και για το λόγο αυτό ο παραδοσιακός αριστερός λόγος δεν απέκτησε ποτέ την καθολική πειστικότητα που χρειαζόταν για την αλλαγή της κοινωνίας· σήμερα απλώς έχει χάσει ακόμη περισσότερο την απήχησή του, γιατί υπάρχει πλέον και απτή ιστορική απόδειξη ότι η κοινωνία δεν μπορεί να διαιρεθεί απλουστευτικά σε δύο αντίπαλες ομάδες. Εξ άλλου η κρατική παραγωγή και απευθείας διανομή αγαθών, και όχι η διάχυση ευκαιριών και ευχερειών, αποδείχθηκε ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων λειτουργεί αντιαναπτυξιακά. Παράλληλα, η εκ μέρους του παροχικού κράτους διάθεση αγαθών προς

ολόκληρη την κοινωνία έγινε φανερό ότι δεν αποβαίνει αναγκαία προς όφελος των κοινωνικά μειονεκτούντων, αλλά αντίθετα συντείνει κατά κανόνα στην ενίσχυση των μεσαίων στρωμάτων και αυξάνει τις κοινωνικές ανισότητες.

Τα ιδιαίτερα προβλήματα της χώρας μας

Δεν χρειάζεται να αναλύσει κανείς διεξοδικά τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η χώρα μας. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, που επισημάνθηκε προηγουμένως, έχει κάνει την πλήρη και ισότιμη συμμετοχή μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση να αποτελεί για εμάς τους Έλληνες μονόδρομο. Η ισότιμη ένταξή μας στην Ευρώπη δεν πρέπει όμως να θεωρηθεί, όπως πολλοί θέλουν να διαδίδουν, ένα λίγο-πολύ αναγκαίο κακό. Πέρα από το αυτονόητο της πολιτιστικής μας ένταξης στη χορεία των ευρωπαϊκών λαών, μόνο οι διάφοροι τυφλοί δογματισμοί που κυκλοφορούν γύρω μας αδυνατούν πια να αντιληφθούν ότι η επιλογή υπέρ της Ευρώπης αποτελεί τη μόνη ορθή πολιτική απόφαση που βασίζεται στη νηφάλια στάθμιση των πραγμάτων: η εναλλακτική δυνατότητα θα ήταν η διεθνής μας απομόνωση, που θα οδηγούσε στον πλήρη μαρασμό της χώρας και στη ραγδαία διολίσθησή μας προς τους φτωχούς του πλανήτη.

Η προσαρμογή μας όμως στα ευρωπαϊκά μέτρα, προϋπόθεση της ισότιμης συμμετοχής μας, απαιτεί μια μεγάλη συλλογική προσπάθεια για να ξεπεράσουμε υφιστάμενες δυσλειτουργικότητες στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Η ανυπαρξία ενός ικανού και αποτελεσματικού κρατικού μηχανισμού και η μειωμένη ανταγωνιστικότητα και οι εν πολλοίς απαρχαιωμένες δομές της οικονομίας αποτελούν μόνο τα πιο χτυπητά παραδείγματα. Στα προβλήματα αυτά προστίθεται η ιδιαίτερη ένταση που έχουν προσλάβει στη φάση αυτή τα εθνικά μας δέματα.

Η ανάγκη της συλλογικής αυτής προσπάθειας και της λήψης των αναγκαίων συλλογικών αποφάσεων εμφανίζεται ακόμη πιο επιτακτική, αν συνυπολογίσουμε δύο πρόσθετους παράγοντες, των οποίων τη σημασία και τις επιπτώσεις δεν δείχνουμε να έχουμε απόλυτα συνειδητοποιήσει. Ο πρώτος και πιο γνωστός από τους παράγοντες αυτούς είναι το μεγάλο δημόσιο χρέος. Το δημόσιο χρέος έχουμε συνηθίσει να το βλέπουμε ως πρόβλημα που εμποδίζει την ανάπτυξη ή που ενοχλεί τους ευρωπαίους εταίρους μας και επιβραδύνει την ένταξή μας στην ΟΝΕ. Το πρόβλημα είναι όμως πολύ πιο εκρηκτικό. Από τη μία πλευρά, πιέζει ασφυκτικά το κοινωνικό κράτος και δημιουργεί συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων που έχουν ανάγκη δημόσιας αρωγής και γενικότερα προκαλεί

εντάσεις γύρω από τις προτεραιότητες ως προς τη δημιουργία ή εξασφάλιση σημαντικών δημόσιων αγαθών. Από την άλλη πλευρά, πράγμα ακόμη χειρότερο, υπονομεύει το μέλλον της χώρας και αδικεί κατάφωρα τις νέες γενιές, που θα κληθούν να επωμιστούν το δυσβάσταχτο βάρος βιαστικών και επιπόλαιων επιλογών που έκανε η δική μας η γενιά, η οποία αρκέστηκε στο να "μπαλώσει" απλώς βραχυπρόθεσμα ορισμένα μεγάλα προβλήματά της αντί να τα αντιμετωπίσει με αποφασιστικότητα και προοπτική.

Ο δεύτερος παράγοντας είναι ο δημογραφικός. Η μείωση των γεννήσεων που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες είναι βέβαιο ότι θα οδηγήσει και αυτή σύντομα σε μια πρόσδετη αφόρητη επιβάρυνση της νέας γενιάς, η οποία θα υποχρεωθεί να παράγει πολύ περισσότερα για να καλύπτει το κόστος των συντάξεων και έτσι να εξασφαλίζει αξιοπρεπή γηρατειά στην κατά πολύ πολυαριθμότερη προγενέστερή της γενιά.

III. Βασικές αρχές για την ανανέωση της Κεντροαριστεράς

Ανάγκη μιας νέας συλλογικότητας

Τονίσαμε ήδη, ότι η καταγραφή των αλλαγών και προβλημάτων αυτών σε διεθνές όσο και εγχώριο επίπεδο δεν πρέπει επ' ουδενί να ερμηνευθεί ως ιστορική διάγνωση της Αριστεράς, συνδυαζόμενη μάλιστα με την κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού. Ακριβώς το αντίθετο αληθεύει. Τόσο η διεθνής όσο και εσωτερική συγκυρία αναδεικνύουν την αριστερή πολιτική ως τη μόνη σήμερα υπεύδυνη και ορθή. Και αν αυτό ισχύει διεθνώς, ισχύει κατ' εξοχήν για τη χώρα μας.

Η αριστερή πολιτική χρειάζεται όμως μια νέα πνοή. Η Αριστερά οφείλει όχι απλώς να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα, αλλά να στοχαστεί ξανά πάνω στις θεμελιώδεις αρχές της, εμβαδύνοντας σ' αυτές υπό το πρίσμα της νέας διεθνούς εμπειρίας και ξεπερνώντας αδυναμίες που η εμπειρία αυτή βοήθησε να γίνουν πιο εμφανείς. Ο αναστοχασμός πάνω στις βασικές αρχές της πολιτικής μας θα μας επιτρέψει να διαμορφώσουμε μια καλύτερα επεξεργασμένη στρατηγική της ανάπτυξης συνυφασμένη με μια δίκαιη όσο και αποτελεσματική κατανομή των παραγόμενων αγαθών προς όφελος των κοινωνικά μειονεκτούντων. Πρέπει να ανασυντάξουμε τις δυνάμεις της Κεντροαριστεράς δίνοντας στη δημοκρατία μας το θετικό περιεχόμενο που απαιτεί η εποχή μας.

Για το σκοπό αυτό είναι αναγκαίο να ξεκινήσουμε από τα εντελώς θεμελιώδη. Και το πιο θεμελιώδες απ' όλα είναι να ανασυνειδητοποιήσουμε ποιοί είμαστε και τί επιδιώκουμε:

πώς θέλουμε να διαμορφώσουμε την κοινωνία μας και ποιά αγαθά θεωρούμε άξια να αποκτήσουμε ή να προστατεύσουμε με τη συλλογική μας δράση, ποιές αξίες θέλουμε να συγκροτούν τη συλλογική μας ταυτότητα. *Είναι ανάγκη να διαμορφώσουμε μια νέα συλλογικότητα.* Πρέπει να καταλάβουμε ότι για να προσαρμοστούμε διεθνώς και εσωτερικά στη νέα πραγματικότητα, για να αντιμετωπίσουμε με επιτυχία τις προκλήσεις που συνεπάγεται η προσαρμογή αυτή, δεν αρκεί μια καλύτερη τεχνική προσέγγισης και διαχείρισης των προβλημάτων. Τα προβλήματα δεν είναι απλώς τεχνικά, είναι πρωτίστως ηθικά και πολιτικά.

Ελλείμματα της μέχρι τώρα συλλογικής αυτοσυνειδησίας

Η ανάδειξη της ηθικής και πολιτικής διάστασης των προβλημάτων απαιτεί να σταθούμε λίγο περισσότερο στα προβλήματα της χώρας μας και ειδικότερα στα ελλείμματα της μέχρι τώρα συλλογικής αυτοσυνειδησίας μας. Μέχρι τώρα τα ερωτήματα που αφορούν τη συλλογική μας ταυτότητα δεν έγιναν στη χώρα μας αντικείμενο ανοιχτού πολιτικού διαλόγου. Η επιτακτικότητα της πολιτικής και κοινωνικής αποκατάστασης της δημοκρατίας δεν μας άφησε χρόνο και δυνάμεις να σκεφθούμε παραπέρα, να ξεκαθαρίσουμε πώς εννοούμε αυτή τη δημοκρατία, γιατί τη θελουμε και τί σχέση έχει με τον τρόπο που κατανοούμε τον εαυτό μας. Έτσι, πέρα από τους δημοκρατικούς αγώνες, που θεωρούνταν κάτι ξεχωριστό και αυτονόητο, δεν μας ένωνε ως συνεκτική αξία παρά μια συγκεχυμένη αντίληψη περί ελληνικότητας, ένας καθορισμός της ταυτότητάς μας αποκλειστικά με βάση το ιστορικό μας παρελθόν και όχι και το όραμα του μέλλοντος. Μια τέτοια ελλιπής και αποσπασματική αντίληψη για τις συλλογικές μας αξίες είχε όμως δυσμενέστερες συνέπειες, η τυχόν συνέχιση των οποίων και στο μέλλον κινδυνεύει να αποβεί καταστροφική.

Από τη μία πλευρά, η συγκεχυμένη αυτή αντίληψη περί ελληνικότητας γίνεται εμπόδιο στη διαμόρφωση μιας λογικής και ρεαλιστικής εξωτερικής πολιτικής. Επειδή το κοινό παρελθόν αποτελεί βασικό μεν αλλά –ιδίως μάλιστα όταν, όπως είναι αναπόφευκτο, δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς την ερμηνεία του– αβέβαιο και ανεπαρκές στήριγμα ώστε να δοθούν απαντήσεις στις προκλήσεις του παρόντος, ο περιορισμός μας σ' αυτό δημιουργεί ένα επικίνδυνο κενό. Γιατί το κενό αυτό τείνουμε να το καλύψουμε με ανορθολογικές φοβίες, με μια γενικευμένη αίσθηση απειλής όπου όλοι οι άλλοι, όσοι δηλαδή δεν μοιράζονται μαζί μας το ίδιο ιστορικό παρελθόν, εμφανίζονται ως δυνάμεις εχθροί μας, που μας φθονούν και μας επιβουλεύονται. Έτσι όμως αδυνατούμε να ξεχωρίσουμε τους

πραγματικούς από τους νομιζόμενους αντιπάλους μας, χάνουμε το μέτρο για την αντικειμενική εκτίμηση της πραγματικότητας και οδηγούμαστε σε μια απομόνωση που μας στερεί από τη δυνατότητα συμμαχιών εκεί όπου τις χρειαζόμαστε επιτακτικά για να αντιμετωπίσουμε τις πραγματικές απειλές.

Από την άλλη πλευρά, η έλλειψη σαφούς αντίληψης για το πώς θέλουμε να είναι η δημοκρατία μας φαίνεται ως τώρα να έχει παρεμποδίσει τη διαμόρφωση αλλά προ παντός την πρακτική εφαρμογή μιας κοινά αποδεκτής εσωτερικής πολιτικής, ιδίως οικονομικής και κοινωνικής, αλλά και πολιτικής της παιδείας και του πολιτισμού. Μη διαθέτοντας μια συνολική εικόνα της κοινωνίας που θέλουμε από κοινού να οικοδομήσουμε, δεν φαίνεται να έχουμε κατανοήσει ούτε ότι πρέπει να συνεργαστούμε ούτε ποιοί θα πρέπει να είναι οι όροι της συνεργασίας μας για χάρη του κοινού σκοπού. Συνέπεια αυτής της αδυναμίας είναι ότι συχνά ως τώρα έχουμε παρουσιάσει μια εικόνα διασπασμένης κοινωνίας. Άλλοτε φαινόμαστε να εκτρεπόμαστε σε έναν άναρχο ατομισμό, με τον καθένα να ενεργεί έχοντας αποκλειστικό κίνητρο τα βραχυπρόθεσμα συμφέροντά του και να μη πειθαρχεί σε συλλογικές αποφάσεις, τις οποίες, και στην περίπτωση ακόμη που τις παραδέχεται ως αναγκαίες, περιμένει μόνο από τους άλλους να τηρήσουν. Άλλοτε πάλι εμφανιζόμαστε να δρούμε σχηματίζοντας μικρές ή μεγαλύτερες ομάδες που προβάλλουν και διεκδικούν αιτήματα μερικά, αδιαφορώντας για τις αρνητικές συνέπειες που προκαλούνται στη συνολική κοινωνία είτε από τα ίδια αυτά τα αιτήματα είτε από τον τρόπο της διεκδίκησής τους. Και όλοι μαζί σκεφτόμαστε μόνο βραχυπρόθεσμα και παίρνουμε αποφάσεις χωρίς προοπτική, αναβάλλοντας τη λήψη των αναγκαίων δυσάρεστων μέτρων, με συνέπεια να υπονομεύουμε σιγά-σιγά το μέλλον και να αδικούμε τους νεότερους.

Παρόμοια διάσπαση εμφανίζεται να υπάρχει ανάμεσα στην κοινωνία και την πολιτική της ηγεσία. Το κράτος γίνεται αντιληπτό όχι ως μορφή της συλλογικής μας οργάνωσης και πολιτικής έκφρασης, αλλά σαν ένα σώμα έξω και πάνω από εμάς, που συγκροτείται και διευθύνεται από μια ξεχωριστή κατηγορία προνομιούχων ανθρώπων, με τους οποίους είναι μοιραίο τα άτομα και οι επί μέρους κοινωνικές ομάδες να βρίσκονται σε σχέση αντιπαράθεσης. Το κράτος και η πολιτική ηγεσία αντιμετωπίζονται σαν να είναι διανομείς αγαθών ανεξέλεγκτοι και άσχετοι προς την κοινωνία και τους πολίτες, που προβαίνουν στη διανομή με κριτήρια εκ προοιμίου αυθαίρετα και ιδίως με βάση το ποιούς θεωρούν "δικά τους παιδιά" και ποιούς όχι. Αυτό διαιωνίζει τις πελατειακές σχέσεις και κάνει τους περισσότερους να προσπαθούν να ενταχθούν αυτοί στους –έτσι κι αλλιώς αυθαίρετα– ευνοημένους, "ρίχνοντας" τους άλλους, ενώ παράλληλα πολλοί άλλοι διατηρούν προς το

κράτος, σαν ανήλικοι προς κηδεμόνες, μια σχέση διαρκούς αντιδικίας και σύγκρουσης.

Η νέα πολιτική περίοδος, στην οποία έχουμε πια εισέλθει, είναι νέα πριν απ' όλα επειδή όλο και περισσότεροι πολίτες συνειδητοποιούν ότι η κοινωνία μας και η πολιτική μας, εξ αιτίας όλων αυτών των αγκυλώσεων, δεν μπορεί να προχωρήσει άλλο, ότι χρειάζονται ριζικές αλλαγές. Η καμπή είναι κρίσιμη. Και δυστυχώς στις δύσκολες περιόδους πάντα εμφανίζονται κάποιοι, συνήθως δίδεν διανοούμενοι, που μιλούν για βαθεία κρίση της κοινωνίας μας και καλλιεργούν ένα κλίμα ακαθόριστου φόβου και ταυτόχρονα μηδενισμού και αδιαφορίας για τα κοινά, δυσπιστίας προς την πολιτική και τους πολιτικούς, κλίμα το οποίο εκμεταλλεύονται συνήθως εκείνοι που γαρεύουν στα δολά νερά.

Η συνέπεια είναι να ενισχύονται ορισμένοι υπερσυντηρητικοί κύκλοι, που εμφανίζουν σαν λύση την επιστροφή σε αξίες του απώτερου παρελθόντος, αξίες του απομονωτισμού και της εσωστρέφειας, των μικρών κοινοτήτων και του τοπικισμού. Οι αξίες αυτές ωστόσο αναπτύχθηκαν σε κοινωνίες παραδοσιακές, με δομές και με ανάγκες εντελώς διαφορετικές από τις δικές μας σήμερα, και η επίκλησή τους υπό τις παρούσες συγκυρίες το μόνο που κάνει είναι να λειτουργεί αποπροσανατολιστικά. Άλλοι πάλι, οι εισαγωγής νεοφιλελεύθερων ιδεολογημάτων, προβάλλουν ως λύση την ελαχιστοποίηση, σχεδόν κατάργηση του κράτους και την απελευθέρωση των ατομικών δράσεων και συμφερόντων. Ευαγγελίζονται έτσι ότι ως διά μαγείας, χωρίς καθοδήγηση και χωρίς διορθωτικές επεμβάσεις, χωρίς προσανατολισμό σε κοινές αξίες συνεργασίας και δικαιοσύνης, θα επέλθει ένα αποτέλεσμα γενικευμένης ευδαιμονίας. Η διεθνής εμπειρία έχει ωστόσο δείξει ότι η άσκηση τέτοιου είδους πολιτικής είναι και πραγματικά ανέφικτη και ηθικοπολιτικά απαράδεκτη, επειδή δημιουργεί αναπότρεπτα αφόρητες κοινωνικές αδικίες και συγκρούσεις, χωρίς ούτε καν τα στοιχειωδέστερα οικονομικά μεγέθη να είναι σε θέση, ως τεχνική διαχείρισης οικονομικών κρίσεων, να βελτιώσει. Η ιστορία μάς έχει διδάξει ότι η κοινωνική δικαιοσύνη δεν είναι ένας στόχος εξωτερικός, που προστίθεται εκ των υστέρων στην ανάπτυξη, θέτοντάς της κάποιους περιορισμούς προς χάρη της κοινωνικής ειρήνης, αλλά ένας στόχος εσωτερικός και αναγκαίος, συστατικός της ίδιας της ανάπτυξης. Η κοινωνική δικαιοσύνη είναι αναπόσπαστο κομμάτι της νέας συλλογικότητας που χρειαζόμαστε για να έχουμε πραγματική ανάπτυξη και ευημερία.

Οι θεμελιώδεις αρχές της πολιτικής της Κεντροαριστεράς

Η πολιτική της Κεντροαριστεράς είναι μια πολιτική θετικού προσδιορισμού της

δημοκρατίας μας, που συνδέει το κοινό όραμα και τις κοινές προσπάθειες για κοινωνική ευημερία για το παρόν και το μέλλον, που εργάζεται για τη δημιουργία μιας νέας συλλογικότητας εμπνεόμενης και συγκροτούμενης από τις κοινές αξίες *του γενικευμένου αμοιβαίου σεβασμού των πολιτών, της αλληλεγγύης και της κοινωνικής δικαιοσύνης.*

Η ανάγκη αναβάπτισης της πολιτικής μας στις κοινές αυτές αξίες επιβάλλεται πριν απ' όλα από την αντίληψη που η Κεντροαριστερά πρέπει να έχει για την πολιτική. Η πολιτική για μας δεν αποτελεί απλώς τη συνισταμένη, το σημείο σύμπτωσης δράσεων ατομικών που βασίζονται σε επιλογές και εκτιμήσεις του ατομικού συμφέροντος, αν βέβαια οι δράσεις αυτές τύχει να συναντηθούν σε κάποιο κοινό σημείο· είναι μια δράση συλλογική, με σκοπούς και με πρόγραμμα που αποφασίζουμε όλοι από κοινού.

Αυτή η στροφή προς τις κοινές αξίες, προς το κοινό θεμέλιο της συλλογικής μας δράσης, επιβάλλεται όμως σήμερα κατά μείζονα λόγο από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η χώρα μας, δυσκολίες που απαιτούν περισσότερο από κάθε άλλη φορά τη συσπείρωση και συνεργασία όλων μας. Γιατί δεν αρκεί σήμερα το αυτονόητο ότι όλοι θέλουμε περισσότερη ευημερία για τον καθένα μας. Η ευημερία θα προέλθει από την ανάπτυξη, και αυτή με τη σειρά της απαιτεί να γίνουμε πιο παραγωγικοί και πιο ανταγωνιστικοί στο διεθνές περιβάλλον. Προς την κατεύθυνση αυτή η διεθνής και εσωτερική συγκυρία απαιτεί την άμεση λήψη δραστηριών και συχνά δυσάρεστων αποφάσεων, που συνεπάγονται για όλους μας σημαντικές θυσιές, οι οποίες μάλιστα για ορισμένους από εμάς θα είναι σε απόλυτους αριθμούς μεγαλύτερες. Θυσίες μπορεί όμως να δεχθεί μόνο κάποιος που πιστεύει σ' ένα σκοπό, που έχει μια προοπτική. Επειδή η προοπτική και ο σκοπός της συμβίωσής μας δεν μπορεί παρά να είναι συλλογικός, θα πρέπει ο καθένας να ταυτίζεται με τη συλλογικότητα, να πιστεύει ότι το κοινό αγαθό είναι κομμάτι και της δικής του ζωής, αναπόσπαστο μέρος και της ατομικής του ταυτότητας. Και όταν η δυσία που ζητείται από αυτόν τον ίδιο τυχαίνει να είναι (σε απόλυτους αριθμούς) μεγαλύτερη, επειδή τυχαίνει να βρίσκεται σε ευνοϊκότερη θέση από τους άλλους, πρέπει να έχει πεισθεί ότι αυτό που του ζητείται είναι και αναγκαίο αλλά και δίκαιο, ότι θα προάγει πραγματικά τον κοινό σκοπό αλλά και δεν θα υπερβαίνει ένα από κοινού καθορισμένο μέτρο. Αυτό σημαίνει ότι η δική του συνεισφορά δεν θα είναι αναλογικά μεγαλύτερη από εκείνη που ζητείται από τους άλλους. Σημαίνει όμως επίσης ότι δεν θα τον στιγματίζει ως ατομικά ένοχο της ως τώρα συνολικής αδικίας, αλλά και δεν θα τον συνδλίβει, αφήνοντάς του τα περιθώρια που δικαιούται να ζητήσει να του εξασφαλισθούν από την οργάνωση της κοινωνίας έτσι ώστε να μπορεί να διαμορφώνει τη ζωή του όπως ο ίδιος κρίνει ορθό.

Η αλληλεξάρτηση των βασικών αρχών

Να λοιπόν γιατί πρέπει να αναβαπτίσουμε την πολιτική και τη δημοκρατία μας στις αρχές του αμοιβαίου σεβασμού, της αλληλεγγύης και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Είναι μάλιστα αναγκαίο να αντιληφθούμε ότι οι αρχές αυτές αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο και δεν πρέπει να τις αφήσουμε να γίνουν ανταγωνιστικές μεταξύ τους. Ο αμοιβαίος σεβασμός, που είναι σεβασμός της ελευθερίας του καθενός αλλά και αναγνώριση των βασικών αναγκών του ώστε να μπορεί να λειτουργεί ως ισότιμος πολίτης, είναι απαραίτητη προϋπόθεση της αλληλεγγύης, αλλά και βάση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Στηρίζεται στην ιδέα ότι όλοι οι πολίτες, όλοι οι άνθρωποι είναι πρόσωπα ίσης αξίας, φορείς ίδιας αξιοπρέπειας, ότι ο καθένας πρέπει να αναγνωρίζει όλους τους άλλους ως πρόσωπα που έχουν το ίδιο με αυτόν δικαίωμα να διαμορφώνουν τη ζωή τους δημιουργικά, σύμφωνα με τις ικανότητες και τις αξίες τους. Αν οι κοινωνικές συνθήκες ή οι φυσικές συγκυρίες έχουν οδηγήσει ορισμένους από εμάς σε μειονεκτική θέση, αυτό πρέπει να μας ενοχλεί όλους και να μας κάνει να θεωρήσουμε υποχρέωσή μας να συμβάλουμε ώστε και οι κοινωνικά μειονεκτούντες να αποκτήσουν τη δυνατότητα να ζουν κάτω από συνθήκες αξιοπρεπείς, κάτω από συνθήκες που να τους επιτρέπουν να διαμορφώνουν δημιουργικά τη ζωή τους. Γιατί δεν μπορεί κανείς να μείνει αδιάφορος στο πώς ζουν οι άλλοι, με τους οποίους συμβιώνει μέσα στον ίδιο κοινωνικό σχηματισμό· είναι μειωτικό και για εμάς τους ίδιους, που τυχαίνει να μην έχουμε αυτό το πρόβλημα, είναι προσβολή και της δικής μας αξιοπρέπειας, και στίγμα και της προσωπικής μας ταυτότητας, το να ζούμε σε μια κοινωνία που να ανέχεται ένας αριθμός μελών της να μη μπορεί να ζήσει δημιουργικά και με αξιοπρέπεια. Αυτή είναι η βαδύτερη ηθική του κοινωνικού κράτους, ενός από τους θεμέλιους άξονες της πολιτικής της Κεντροαριστεράς.

Η ηθική αυτή δέσμευση δεν είναι όμως μονόπλευρη, δεν έχει σημασία μόνο γι' αυτούς από τους οποίους ζητούνται δυσίες για χάρη των κοινωνικά μειονεκτούντων. Από την άλλη πλευρά, οι τελευταίοι αυτοί, όσοι δηλαδή ανήκουν στις διάφορες κατηγορίες κοινωνικά αδύναμων, είναι φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Δεν είναι οι δέκτες ελεημοσύνης της κοινωνίας, αλλά αξιοπρεπείς πολίτες με ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα. Οι διεκδικήσεις τους δεν είναι προσπάθειες απόσπασης πατερναλιστικών παροχών αλλά άσκηση δικαιωμάτων. Αυτή όμως, όπως κάθε άσκηση δικαιώματος, πρέπει να συνοδεύεται από πνεύμα συνεργασίας και συνευθύνης για το κοινό καλό. Τα κοινωνικά δικαιώματα δεν οδηγούν τους φορείς τους σε σύγκρουση προς τους πιο ευνοημένους, εκείνους δηλαδή που

καλούνται να συνδράμουν στη βελτίωση των συνθηκών ζωής τους, αλλά ούτε και τους οδηγούν σε ανταγωνισμό μεταξύ τους για το ποιός θα αποσπάσει τα περισσότερα.

Εδώ έγκειται μια καίρια διαφορά της Κεντροαριστεράς τόσο από τη δεξιά όσο και από την άκρα αριστερά. Η παραδοσιακή δεξιά, που στήριζε την εξουσία της σε ένα πλέγμα πελατειακών σχέσεων, δεν σεβόταν τους κοινωνικά μειονεκτούντες ως πολίτες ισότιμους με όλους τους άλλους, αλλά τους αντιμετώπιζε ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας, που πρέπει να υποστούν ποικίλους εξευτελισμούς ώστε να πετύχουν να γίνουν λήπτες παροχών εκ μέρους των κρατούντων. Αυτό αύξανε και τον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, που συναγωνίζονταν ποιά θα αποσπάσει την εύνοια ή θα κατορθώσει να εκβιάσει πιο αποτελεσματικά εκείνους που είχαν τη μοιρασιά στα χέρια τους, αδιαφορώντας για το τί θα περισσέψει για τους άλλους και το τί συνέπειες θα έχουν οι διεκδικήσεις του για το κοινωνικό σύνολο.

Αλλά και η άκρα αριστερά, παρ' ότι επικαλούνταν πάντα την αλληλεγγύη, εμφορείται από ένα πνεύμα σύγκρουσης και ταξικού μίσους, που συχνά ως τώρα παρέσυρε μεγάλο μέρος όσων τρέφουν κοινωνικές ευαισθησίες σε μια υποτίμηση της αξίας του κράτους δικαίου και σε μια έλλειψη σεβασμού των δικαιωμάτων, σε μια παραγνώριση της αξίας της συνεργασίας που δεν χωρίζει τους πολίτες αλλά αντίθετα τους ενώνει με ένα πνεύμα συνευδύνης και σεβασμού της ελευθερίας και της ατομικότητας του καθενός στη διαμόρφωση της ζωής του. Αλληλεγγύη δεν μπορεί να ζητείται μονόπλευρα από ορισμένους, οι οποίοι μάλιστα να αντιμετωπίζονται με καχυπομία από όσους προσδοκούν από αυτούς τη συμβολή τους για τη βελτίωση της δικής τους θέσης. Την αλληλεγγύη νομιμοποιούμεστε να ζητάμε μόνο εν ονόματι μιας συλλογικότητας που έχει ως συστατικό της στοιχείο έναν πραγματικά γενικευμένο αμοιβαίο σεβασμό των πολιτών.

IV. Η εφαρμογή των βασικών αρχών: μια νέα πολιτική για την κοινωνία, το κράτος, την παιδεία και τον πολιτισμό

Ίσες δυνατότητες δημιουργικής ανάπτυξης της προσωπικότητας

Η νέα πολιτική της Κεντροαριστεράς στρέφει βέβαια το βάρος της στην κοινωνία και την οικονομία, διαφοροποιείται όμως από τις ως τώρα πολιτικές της παραδοσιακής Αριστεράς και της σοσιαλδημοκρατίας κατά το ότι δεν ενδιαφέρεται αποκλειστικά για τους τομείς αυτούς, αλλά θεωρεί ως εξ ίσου σημαντικούς και ως άξιους ιδιαίτερης προσοχής και

τους τομείς του κράτους, της παιδείας και του πολιτισμού. Συνδεδειγμένος κρίκος της πολιτικής σε όλους αυτούς τους τομείς είναι οι αρχές της νέας συλλογικότητας, δηλαδή οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης. Από αυτές απορρέει, ως γενική αφετηρία, ένα βασικό δικαίωμα, το οποίο ανήκει σε όλους τους πολίτες ως άτομα και ως μέλη της κοινότητας: *το δικαίωμα να συμβιώνουν κάτω από συνθήκες που να επιτρέπουν εξ ίσου στον καθένα να διαμορφώνει αυτόνομα και δημιουργικά τη ζωή του.*

Το βασικό αυτό δικαίωμα δεν είναι μόνο δικαίωμα ατομικό, αλλά και δικαίωμα κοινωνικό. Μέχρι τώρα, η πολιτική και συνταγματική μας τάξη γίνεται δεκτό ότι αναγνωρίζει και προστατεύει το ατομικό δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, ενώ παράλληλα, πέρα από τα κλασικά ατομικά δικαιώματα, αναγνωρίζει επίσης και ορισμένα επί μέρους κοινωνικά δικαιώματα. Το πλέγμα αυτό δικαιωμάτων δεν είναι όμως επαρκές για μια νέα πολιτική της Κεντροαριστεράς. Χρειάζεται σημαντικό εμπλουτισμό και εμβάθυνση.

Το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, έτσι όπως γίνεται αντιληπτό ως τώρα, είναι δικαίωμα αμυντικό, δηλαδή δικαίωμα που αποσκοπεί στο να εμποδίσει όλες εκείνες τις κρατικές ενέργειες που περιορίζουν την ελευθερία του ατόμου στη διαμόρφωση της ζωής του. Η ελευθερία αποτελεί κορυφαία αξία που πρέπει να προστατεύεται εκ μέρους της πολιτείας, αλλά και έναντι της πολιτείας. Η πολιτεία πρέπει ιδίως να απέχει από κάθε είδους υπόδειξη ή επιβολή αξιών προς τα άτομα για το πώς πρέπει να διαμορφώνουν τη ζωή τους. Αυτή ωστόσο η αρνητική προσέγγιση της ελευθερίας μας να διαμορφώνουμε τη ζωή μας, όσο και αν είναι εντελώς βασική για την κοινωνική μας συμβίωση, παραμένει μονόπλευρη, αποτελεί μόνο τη μία όψη του νομίσματος. Η νέα συλλογικότητα, που συγκροτείται στη βάση του ίσου αμοιβαίου σεβασμού, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης, απαιτεί να δεωρήσουμε τη δυνατότητα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας ταυτόχρονα και ως δικαίωμα κοινωνικό. Δηλαδή ως δικαίωμα *θετικό*, από το οποίο πηγάζει η αξίωση του καθενός μας απέναντι σε όλους τους άλλους, απέναντι στη συλλογικότητα που όλοι μαζί συγκροτούμε, να μας εξασφαλίζει και με θετικές της πράξεις και σε ίσον για τον καθένα μας βαθμό το πλέγμα εκείνο ευχερειών και ευκαιριών, αλλά και ουσιαστικών και ποιοτικών προϋποθέσεων, που είναι απαραίτητο ώστε όλοι να μπορούν πράγματι να αναπτύξουν τη ζωή τους ελεύθερα και δημιουργικά. Η συμπλήρωση αυτή είναι απαραίτητη, επειδή η ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας, ως καθαρά αμυντικό δικαίωμα, τείνει να γίνει δώρο άδωρο εκεί όπου δεν υπάρχουν οι πραγματικές δυνατότητες για τη χρήση της.

Όλοι οι πολίτες έχουν λοιπόν αξίωση απέναντι στο οργανωμένο κοινωνικό σύνολο να τους εξασφαλίζει όχι μόνο τις νομικές και πολιτικές προϋποθέσεις αλλά και τις πραγματικές συνθήκες που κάνουν δυνατή την άσκηση αυτού του στοιχειώδους δικαιώματος από τον καθένα ώστε να μπορεί να ζει όπως ο ίδιος κρίνει ότι αξίζει να ζήσει. Δεν νοείται να αξιώνουμε από την πολιτεία την προστασία της ελευθερίας μας χωρίς ταυτόχρονα να υποσχόμαστε και εμείς το σεβασμό της ελευθερίας όλων των άλλων. Και επειδή ακριβώς απαραίτητη για την ελευθερία είναι και η εξασφάλιση των υλικών όρων άσκησης της, η αξίωση προστασίας της ελευθερίας μας συνδέεται άρρηκτα και με την υποχρέωσή μας να συμβάλουμε και εμείς, όσοι τυχαίνει να βρισκόμαστε από την πλευρά εκείνων που έχουν τη δυνατότητα, έτσι ώστε οι όροι αυτοί να εξασφαλιστούν σε ίσο βαθμό και για όλους τους άλλους. Η δικαιοσύνη και η αλληλεγγύη είναι η προσφορά μας προς τη συλλογικότητα, προσφορά χωρίς την οποία δεν νομιμοποιούμεσθε ηδικά να ζητήσουμε για τον εαυτό μας την προστασία της ελευθερίας μας. Αντίστοιχα όμως βέβαια όσοι από εμάς τυχαίνει να βρισκόμαστε από την πλευρά εκείνων που έχουν ανάγκη, δεν νομιμοποιούμεσθε ηδικά να αξιώνουμε την αλληλεγγύη των άλλων χωρίς ταυτόχρονα να τους σεβόμαστε στα δικαιώματά τους ως δημιουργικών συντελεστών του κοινού καλού, αλλά ιδίως *χωρίς ταυτόχρονα να αποβάλλουμε την παθητική στάση του ανεύθυνου λήπτη έτοιμων αγαθών*. Προβάλλοντας την αξίωσή μας να επιδείξουν οι άλλοι προς εμάς την αλληλεγγύη τους, δεσμευόμαστε να αναχθούμε σε δέση υπεύθυνου πολίτη, που ζητάει απλώς την εξασφάλιση *ίσων ευκαιριών και ευχερειών* για δημιουργική αυτοπραγμάτωση της ζωής του, που αντιλαμβάνεται δηλαδή τον εαυτό του ως άτομο ενταγμένο σε μια *κοινωνία πολιτών*, σε μια κοινότητα *αμοιβαίου* σεβασμού και *αμφίδρομης* αλληλεγγύης.

Βασικά σημεία της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής: α) οικονομία

Η ενσάρκωση της νέας συλλογικότητας στο γενικό δικαίωμα εξασφάλισης των προϋποθέσεων ώστε να μπορεί εξ ίσου ο καθένας να διαμορφώνει δημιουργικά τη ζωή του, απαιτεί πριν απ' όλα τη χάραξη συγκεκριμένων στόχων οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Οι ζητούμενες προϋποθέσεις λείπουν γενικά τόσο περισσότερο όσο δεν υπάρχει οικονομική ανάπτυξη. Ο πρώτος στόχος της πολιτικής είναι λοιπόν οικονομικός. Είναι όμως ταυτόχρονα και κοινωνικός. Η οικονομική ανάπτυξη, όσο και αν έχει μοχλό της την οικονομική ελευθερία, απαιτεί συλλογική προσπάθεια και ευθύνη. Ειδικότερα:

★ Η ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη επιβάλλει ένα συνολικό ανασχεδιασμό της

οικονομίας. Το κέντρο βάρους πρέπει να δοθεί εκεί όπου η χώρα μπορεί να είναι διεθνώς ανταγωνιστική και να προσελκύσει επενδύσεις, δηλαδή εκεί όπου η ευστροφία και επινοητικότητα μας μπορεί να μας εξασφαλίσει συγκριτικά πλεονεκτήματα.

★ Ο ανασχεδιασμός αυτός της οικονομίας είναι ευθύνη του κράτους. Το κράτος έχει γενικότερα την ευθύνη της χάραξης της οικονομικής πολιτικής. Η κρατική παρέμβαση στην οικονομία είναι περισσότερο αναγκαία παρά ποτέ. Πρέπει όμως να γίνει πιο ευέλικτη και να περιοριστεί στη διεύθυνση, τον συντονισμό και τον έλεγχο των οικονομικών δραστηριοτήτων. Κατά τα λοιπά το κράτος πρέπει να πάγει να δρα ως παραγωγός αγαθών, εκεί όπου η αγορά έχει αποδειχθεί και αποτελεσματική και κοινωνικά λειτουργική.

★ Η αγορά είναι ο χώρος όπου η επιχειρηματική δράση αναπτύσσεται ελεύθερα και δημιουργικά. Το κράτος έχει υποχρέωση να προστατεύσει την αγορά. Αλλά και ο επιχειρηματίας πρέπει να έχει συνείδηση ότι δεν μπορεί να κερδοσκοπεί ανεξέλεγκτα, χωρίς κανόνες και χωρίς φραγμούς, αλλά πρέπει να δρα και ως υπεύθυνο μέλος της συλλογικότητας. Όταν δανείζεται κεφάλαια για την ανάπτυξη της επιχείρησής του, πρέπει να έχει συναίσθηση ότι πρόκειται για πόρους που του έχουν εμπιστευθεί οι άλλοι, ότι έχει ευθύνη γι' αυτούς και ότι πρέπει να υπόκειται σε έλεγχο της χρήσης τους.

Βασικές γραμμές της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής: β) κοινωνία

Για την Κεντροαριστερά η οικονομική πολιτική, όπως πρέπει για μια ακόμη φορά να τονιστεί, συνδέεται άρρηκτα με την κοινωνική πολιτική. Η οικονομική ανάπτυξη είναι ανέφικτη αν δεν επιδιωχθεί να γίνει ισόρροπη και αν αποβαίνει μονόπλευρα προς όφελος ορισμένων μόνο κοινωνικών στρωμάτων. Μια μονόπλευρη ανάπτυξη συμβάλλει ώστε οι προϋποθέσεις δημιουργικής ανάπτυξης της προσωπικότητας να λείπουν ακόμη περισσότερο στις επί μέρους εκείνες ομάδες πολιτών που ξεκινούν ούτως ή άλλως από μειονεκτική θέση. Αυτή η επίταση της ανισότητας πρέπει να απορριφθεί γιατί μας μειώνει όλους ηθικά και πολιτικά. Πρέπει όμως να απορριφθεί ακόμη και για λόγους καθαρά οικονομικούς. Γιατί έχει αρνητικό αντίκτυπο στην ίδια την ανάπτυξη, η οποία καθυστερεί ή και ματαιώνεται όταν δεν βασίζεται σε μια προσπάθεια συλλογική και δεν κινείται από στοχοθεσίες κοινά αποδεκτές. Η πολιτεία, μαζί με τη διεύθυνση και τον έλεγχο της οικονομίας, πρέπει λοιπόν να μεριμνά και για την προστασία των ειδικών ομάδων πολιτών που έχουν ανάγκη συλλογικής αρωγής και μέριμνας. Οφείλουμε όλοι να φροντίζουμε ώστε να μπορούν να διαμορφώνουν δημιουργικά τη ζωή τους και να συμμετέχουν στη

συλλογική προσπάθεια, μαζί με όλους τους άλλους, εκείνοι που στην κοινωνία μας βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, όπως είναι ιδίως:

- ★ οι φτωχοί
- ★ οι φυσικά και πνευματικά μειονεκτούντες και ασθενείς
- ★ οι γυναίκες
- ★ οι νέοι
- ★ οι ηλικιωμένοι
- ★ όσοι δεν είχαν τη δυνατότητα να μορφωθούν
- ★ όσοι είναι άνεργοι λόγω αναδιάρθρωσης της οικονομίας
- ★ όσοι αλλοδαποί ζουν και εργάζονται στη χώρα μας
- ★ όσοι κατοικούν σε υποβαθμισμένες περιοχές
- ★ όσοι έχουν πληγεί από δυσβάσταχτες ατυχίες.

Οι στόχοι της κοινωνικής πολιτικής χρειάζονται εξειδίκευση και προσαρμογή στις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά. Για την εξειδίκευση αυτή οι αρχές της νέας συλλογικότητας, αρχές εξασφάλισης ίσων ευκαιριών και ευχεριών για μια αυτόνομη, υπεύθυνη και δημιουργική ανάπτυξη όλων των πολιτών, αποτελούν πολύτιμο οδηγό. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν τα ακόλουθα:

★ Η αναγκαία αναδιάρθρωση της οικονομίας και οι επιβεβλημένες αποκρατικοποιήσεις θα απαιτήσουν πρόσκαιρες δυσίες που πρέπει να κατανεμηθούν δίκαια και να μη πλήξουν μονόπλευρα τους απασχολούμενους στους κλάδους εκείνους που θα υποστούν συρρίκνωση. Αυτοί όμως με τη σειρά τους οφείλουν να μη περιοριστούν σε παθητική απόληξη της προσφερόμενης από το κοινωνικό σύνολο αρωγής. Η πολιτεία έχει χρέος να μεριμνήσει για την επανένταξή τους στην παραγωγική διαδικασία προσφέροντας τους την κατάλληλη επανακατάρτιση, οι ίδιοι ωστόσο οφείλουν με τη σειρά τους να κάνουν την καλύτερη δυνατή χρήση των δυνατοτήτων που θα τους παρασχεθούν, αναλαμβάνοντας έτσι το μερίδιο της συνολικής ευθύνης που τους αναλογεί ως ωφελούμενους από την αλληλεγγύη των άλλων.

★ Η ίδια σχέση αμφίδρομης αλληλεγγύης και ευθύνης πρέπει να υπάρχει γενικότερα σε όλο το φάσμα της κοινωνικής πολιτικής. Η αλληλεγγύη απέναντι στους κοινωνικά μειονεκτούντες και αδύνατους αποτελεί έκφραση του σεβασμού απέναντί τους ως φορέων του δικαιώματος να διαμορφώνουν αυτόνομα τη ζωή τους. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο *η αλληλεγγύη δεν αποβλέπει στην απευθείας ικανοποίηση των αναγκών τους ή στην*

διαμέσου παροχών αύξηση του εισοδήματός τους, αλλά στην ενίσχυση της ικανότητάς τους για δημιουργική αυτοπραγμάτωση, ζήτημα που ανήκει στην προσωπική τους ευθύνη.

★ Παράλληλα, το αίτημα δικαιότερης διάχυσης των ευκαιριών και ευχερειών προς αυτούς που έχουν πραγματική ανάγκη, τους κοινωνικά μειονεκτούντες, κάνει σήμερα απαραίτητη *μια πιο επιλεκτική λήψη μέτρων κοινωνικής πρόνοιας* στους τομείς της υγείας, της παιδείας και επαγγελματικής κατάρτισης, της προστασίας των ηλικιωμένων κλπ. Το ζητούμενο είναι η κοινωνική δικαιοσύνη και όχι η παροχή προστασίας γενικώς και αδιακρίτως προς το σύνολο των πολιτών, η οποία μάλλον θα ενίσχυε τις υφιστάμενες ανισότητες, αλλά και θα απορροφούσε πόρους απαραίτητους για την επίτευξη άλλων σημαντικών κρατικών στόχων.

★ Προς υποστήριξη όλων των παραπάνω στόχων οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής απαιτείται συνεχής προσπάθεια για τη δικαιότερη διαρρύθμιση του φορολογικού συστήματος και την άρση της αδικίας που συνεπάγεται για το κοινωνικό σύνολο η παραοικονομία, αλλά και εμπέδωση ενός κλίματος σεβασμού των δικαιωμάτων και ενίσχυσης του κράτους δικαίου.

★ Τα μέτρα αυτά δεν πρέπει να λαμβάνονται αυταρχικά αλλά μέσα από *ενίσχυση των δημοκρατικών διαδικασιών* και με τη μεγαλύτερη δυνατή κοινωνική συναίνεση. Η ενίσχυση αυτή της δημοκρατίας απαιτεί την καταβολή μεγάλων προσπαθειών για την υπερνίκηση υφιστάμενων προκαταλήψεων και ανορθολογικών δοξασιών, αλλά και την καταπολέμηση διαφόρων πυρήνων ανεξέλεγκτης γενικής ή τοπικής εξουσίας στην κοινωνία και την οικονομία, που παρεμποδίζουν τη διάδοση και την επικράτηση των καλύτερων επιχειρημάτων.

★ Εντελώς ξεχωριστή έμφαση πρέπει να δοθεί στην ποιότητα ζωής και στην αποτροπή δυσμενών επιπτώσεων στις συνθήκες διαβίωσης όλων των πολιτών από την προσπάθεια της ανάπτυξης. Καίρια δέση καταλαμβάνει εδώ *η προστασία του περιβάλλοντος*. Η διατήρηση και προστασία της φύσης δεν αποτελεί μόνο συστατικό στοιχείο της ποιότητας ζωής που όλοι, το κράτος όσο και ο κάθε πολίτης χωριστά, έχουμε καθήκον να εξασφαλίσουμε και να διαφυλάξουμε ο ένας για τον άλλο. Αποτελεί και δεμελιώδη υποχρέωση απέναντι στις επερχόμενες γενιές, που κινδυνεύουν από δική μας ασυγχώρητη αμέλεια και αδιαφορία να έρδουν σε ένα κόσμο πολύ λιγότερο όμορφο ή και πολύ πιο βλαβερό και γεμάτο κινδύνους από αυτόν που μπορούμε εμείς ακόμη να απολαμβάνουμε σήμερα.

Κρατική αποτελεσματικότητα και σεβασμός του πολίτη

Η νέα συλλογικότητα δεν περιορίζεται όμως στον τομέα της οικονομίας και της κοινωνίας. Η πολιτεία αποτελεί μεν δημιούργημα και έκφραση της συλλογικής μας οργάνωσης πάνω στις αρχές του αμοιβαίου σεβασμού, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης, επενεργεί όμως και αυτή με τη σειρά της δημιουργικά στην κοινωνία και κατά συνέπεια τόσο η ίδια η δημόσια εξουσία όσο και οι φορείς της οφείλουν κατά τη λειτουργία και δράση τους να ακολουθούν τις αρχές αυτές αλλά και να τις επανεκπέμπουν προς την κοινωνία.

★ Πριν απ' όλα, ο σεβασμός των αρχών της νέας συλλογικότητας έχει άμεσες επιπτώσεις στο εσωτερικό της λειτουργίας του κράτους. Ο αναγκαίος εκσυγχρονισμός της κρατικής μηχανής απαιτεί την αναδιοργάνωση και αναδιάρθρωσή της όσο και τον εσωτερικό εξορθολογισμό του τρόπου λήψης των αποφάσεων. Η επίτευξη των στόχων αυτών είναι όμως αδύνατη αν δεν συνοδεύεται από την εμπέδωση των βασικών αρχών που εμπνέουν τη νέα συλλογικότητα μεταξύ όλων εκείνων που, σε όλα τα δυνατά επίπεδα, στελεχώνουν τον δημόσιο τομέα. Απαιτείται ενίσχυση του πνεύματος συλλογικής ευθύνης όσο και αποδοχή της ανάγκης αυστηρής αντιμετώπισης όσων καταχρώνται τις εξουσίες και αρμοδιότητες που τους έχουν ανατεθεί από το κοινωνικό σύνολο. Αποφασιστική πρέπει να είναι η πάταξη της διαφθοράς και σ' αυτό δεν έχει καμία απολύτως δέση μια γευδεπίγραφη αλληλεγγύη μεταξύ των εργαζομένων ή επιείκεια προς τους φαύλους.

★ Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι εκφάνσεις του σεβασμού των αρχών της νέας συλλογικότητας στις σχέσεις των δημόσιων αρχών προς τους πολίτες. Η νέα συλλογικότητα απαιτεί πριν απ' όλα την εξάλειψη των πελατειακών σχέσεων και τη λήψη των αποφάσεων με γνώμονα τη σύζευξη γενικού συμφέροντος και σεβασμού των δικαιωμάτων των πολιτών. Σημαντικό στο σημείο αυτό είναι να γίνει κατανοητό ότι κοινωνικό κράτος και κράτος δικαίου δεν τελούν μεταξύ τους σε σχέση έντασης, αλλά διαποτίζονται αμοιβαία συνδέτοντας ένα συστηματικό όλο, στο οποίο δεν έχει δέση ούτε η μονόπλευρη και αυταρχική πρόταση ενός θολού και ανεξέλεγκτου γενικού συμφέροντος ερήμην των δικαιωμάτων των πολιτών ούτε η αποχαλίνωση ατομικών συμφερόντων και η καταχρηστική προτίμησή τους σε βάρος όσων επιβάλλει η κοινωνική δικαιοσύνη και αλληλεγγύη.

★ Η σχέση του κράτους προς τους πολίτες πρέπει να εμπνέεται από τον πλήρη και ανυποχώρητο σεβασμό τους ως προσώπων. Αυτό δεν αφορά μόνο τα μεγάλα θέματα, την ασφάλεια δικαίου, τη διαφάνεια των αποφάσεων που έχουν επιπτώσεις στα συμφέροντά

τους και τη συμμόρφωση προς τις δικαστικές αποφάσεις που επιτάσσουν το σεβασμό των δικαιωμάτων τους, αλλά αφορά ακόμη και τις λεπτομέρειες της καθημερινής επαφής και συμπεριφοράς. Φιλική και ευγενική υποδοχή, κατανοητή και πλήρης ενημέρωση, καλόπιστη αντιμετώπιση των βαρυνόμενων με υποχρεώσεις προς το δημόσιο και ευπρεπής διαμόρφωση των ανοιχτών στο κοινό χώρων δεν αποτελούν ασήμαντες πολυτέλειες αλλά συστατικά στοιχεία της ορθής διαμόρφωσης των σχέσεων κράτους και πολίτη. Κατά μείζονα λόγο συστατικά των σχέσεων αυτών είναι η βελτίωση της καθημερινής ζωής σε τομείς που εξαρτώνται άμεσα από την ποιότητα των αγαθών που προσφέρει το Δημόσιο, π.χ. στον τομέα των συγκοινωνιών, της ύδρευσης και του φωτισμού, της καθαριότητας των δημόσιων χώρων κ.ο.κ.

★ Αντίστοιχες υποχρεώσεις βαρύνουν βέβαια τους πολίτες: όχι μόνο ο σεβασμός των νόμων και η αποφυγή της κατάχρησης δικαιωμάτων, αλλά και η καθημερινή ευπρεπής και υπομονετική συμπεριφορά στις δημόσιες υπηρεσίες, ο σεβασμός της δημόσιας ιδιοκτησίας και η φροντίδα της καθαριότητας των κοινόχρηστων χώρων αποτελούν αναπόσπαστα συστατικά του αμοιβαίου σεβασμού και της αλληλεγγύης πάνω στα οποία βασίζεται η νέα συλλογικότητα.

Μια νέα πολιτική για την παιδεία και τον πολιτισμό

Η ανανέωση της πολιτικής της Κεντροαριστεράς αποδίδει όμως τεράστια σημασία και στους τομείς της παιδείας και του πολιτισμού. Οι τομείς αυτοί κατέχουν ιδιαίτερη θέση ως ξεχωριστά πεδία εφαρμογής των αξιών και αρχών της νέας συλλογικότητας. Είναι οι χώροι της δημιουργικής επικοινωνίας γύρω από αυτές τις αρχές και αξίες, της καλλιέργειας, εμβάθυνσης και διάδοσης των πνευματικών αγαθών που πλαισιώνουν τη διαμόρφωση τόσο της προσωπικότητάς μας ως ατόμων όσο και τη συλλογική μας ταυτότητα.

★ Η παιδεία έχει τριπλό στόχο. Βασικό της μέλημα είναι η δημιουργία και μετάδοση των γνώσεων και η καλλιέργεια των ικανοτήτων των νέων ιδίως ατόμων ώστε να αποκτήσουν τα ατομικά εφόδια επαγγελματικής τους επιτυχίας όσο και να βοηθήσουν συλλογικά στην καλύτερη προσαρμογή της χώρας μας στις νέες διεθνείς και εσωτερικές συγκυρίες. Ταυτόχρονα όμως η παιδεία πρέπει να αποβλέπει στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των νέων ώστε να μπορούν να διαμορφώνουν αυτόνομα και και υπεύθυνα τη ζωή τους. Ένας τρίτος στόχος, ισοδύναμος με τους άλλους δύο, είναι η διατήρηση της πνευματικής παράδοσης και κληρονομιάς μας.

★ Η παιδεία απαιτεί όμως προσπάθεια. Η κοινωνική αλληλεγγύη αποβλέπει στη δημιουργία ίσων ευκαιριών και ευκαιριών. Από εκεί και πέρα η ευθύνη ανήκει στον καθένα. Στην αξιολόγηση της επίδοσης του καθενός πρέπει να ισχύουν κριτήρια αντικειμενικά και δεν έχει καμία απολύτως θέση μια κακώς νοούμενη επιείκεια προς τους αδύναμους (το λεγόμενο "δημοκρατικό 5"). Η ίδια η διδασκαλία και ο έλεγχος της γνώσης δεν αποτελούν μέσα άσκησης κοινωνικής πολιτικής.

★ Ο πολιτισμός αποτελεί σήμερα σε μεγαλύτερη έκταση από παλαιά ένα πεδίο επαγγελματικής δράσης και παραγωγής, στο οποίο απασχολείται μεγάλος αριθμός εργαζομένων. Επιτελεί όμως παράλληλα και μια όλο και πιο σημαντική παιδευτική λειτουργία, από τη στιγμή που η παραγωγή μαζικών πολιτιστικών προϊόντων επηρεάζει περισσότερο από ποτέ τη διάπλαση του χαρακτήρα και του κοσμοειδώλου των νέων. Πάνω απ' όλα όμως συνδέεται με τις αξίες που δίνουν νόημα στη ζωή μας, με την ποιότητα ζωής, την απόλαυση κατά τον ελεύθερο χρόνο μας αλλά και την ολοκλήρωσή μας ως ατόμων και τη διαμόρφωση της συλλογικής μας ταυτότητας. Πρέπει λοιπόν να αποτελέσει ξεχωριστό αντικείμενο μέριμνας της ανανεωμένης πολιτικής της Κεντροαριστεράς πάνω στις αρχές της νέας συλλογικότητας. Οι άξονες αυτής της πολιτικής είναι ο εκδημοκρατισμός της πρόσβασης στα πολιτιστικά αγαθά, η ενίσχυση της πολιτιστικής δημιουργίας και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

★ Βάση της πολιτικής μας πρέπει να είναι ότι όλοι οι πολίτες έχουν δικαίωμα στην απόλαυση των πολιτιστικών αγαθών χωρίς αποκλεισμούς και κηδεμονεύσεις. Η πολιτεία πρέπει να μεριμνά για τη διασφάλιση των υλικών όσο και των πνευματικών προϋποθέσεων για την απόλαυση των αγαθών του πολιτισμού. Πρέπει ιδίως να μεριμνά για τη καλλιέργεια της κριτικής στάσης που επιτρέπει στο άτομο να επιλέγει αυτόνομα τους τρόπους της αισθητικής του απόλαυσης.

★ Η πολιτιστική δημιουργία δεν είναι βέβαια αποστολή του κράτους, δεν μπορεί όμως και να αφεθεί αποκλειστικά στο ελεύθερο παιχνίδι της προσφοράς και της ζήτησης. Η αισθητική και ηθική ποιότητα που πρέπει να χαρακτηρίζει τα πολιτιστικά αγαθά δεν καθορίζεται αυταρχικά εκ των άνω, ούτε όμως μπορεί να εξαρτάται μόνο από αυτό που "πουλάει". Η μαζική παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων από τη "βιομηχανία της κουλτούρας", με τη διαμεσολάβηση μάλιστα των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, έχει την τάση να εξισώνει τα γούστα του κοινού, να παραμορφώνει απλουστευτικά την εικόνα της πραγματικότητας και να ελαχιστοποιεί την πολιτιστική κριτική. Το κράτος πρέπει λοιπόν να δώσει βάρος και να ενισχύσει ιδιαίτερα τις αισθητικές και πολιτισμικές αναζητήσεις

που εμπλουτίζουν τη ζωή μας, να εμπιστευθεί τους δημιουργούς και να στηρίζει τις απαιτητικές μορφές τέχνης.

★ Η δημιουργική διατήρηση και μεταλαμπάδευση των αξιών που συνδέουν την πολιτιστική μας κληρονομιά είναι κάτι που οφείλουμε όχι μόνο στην ιστορία μας, αλλά και στους εαυτούς μας και στις μέλλουσες γενιές. Για το σκοπό αυτό πρέπει όμως να απαλλαγούμε από την προγονοπληξία και τον εθνικισμό και να αναδείξουμε τις ζωντανές ιδιαιτερότητές μας μαζί με τις πανανθρώπινες πλευρές του πολιτισμού των προγόνων μας.

V. Η απαιτούμενη συλλογική προσπάθεια

Η ανανέωση της πολιτικής της Κεντροαριστεράς, η προσπάθεια για τη διαμόρφωση της νέας συλλογικότητας πάνω στις αρχές του αμοιβαίου σεβασμού, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης, δεν μπορεί φυσικά να αχθεί σε πέρας με απλές διακηρύξεις ή με μονόπλευρες και έτσι στον πυρήνα τους αυταρχικές αποφάσεις των πολιτικών ηγεσιών. *Δεν μπορεί παρά να είναι καρπός μιας συλλογικής προσπάθειας.* Και η συλλογική αυτή προσπάθεια έχει ως αναγκαία αφετηρία της *έναν ευρύτατο δημόσιο διάλογο πάνω στα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η κοινωνία μας και προ παντός πάνω στις ηθικές και πολιτικές αξίες και αρχές που πρέπει να διέπουν τη συμβίωσή μας.* Ο διάλογος αυτός, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, εγκαινιάζεται σήμερα. Σ' αυτό το διάλογο καλούμε σήμερα όλους τους πολίτες, ζητώντας από αυτούς, και μεταξύ τους ως πρώτους μεταξύ ίσων, από τους επιστήμονες και τους διανοούμενους, να συζητήσουν και να επεξεργαστούν τις ιδέες της νέας συλλογικότητας. Στρεφόμαστε όμως, πριν απ' όλους, στους πολιτικούς. Οι πολιτικοί, εντός και εκτός της χώρας μας, βαρύνονται με τη μεγάλη ευθύνη να αντιληφθούν πρώτοι ότι ο διάλογος είναι σήμερα επιτακτικότερος από ποτέ και να τον θέσουν αυτοί σε κίνηση, διατυπώνοντας συγκροτημένες προτάσεις και ωδώντας όλους τους πολίτες σε ανοιχτή συζήτηση.

Ο χώρος της Κεντροαριστεράς είναι σ' αυτό πρωτοπόρος. Έχουμε πλήρη συνείδηση ότι οι πολίτες δικαιολογημένα δεν ανέχονται πια να χειραγωγούνται από τις πολιτικές ηγεσίες τους και θέλουν να συμβιώνουν ως αυτόνομοι και συνυπεύθυνοι διαμορφωτές του μέλλοντός τους. Έχουμε πλήρη συνείδηση ότι αποτελεί κοινό χρέος μας να εργαστούμε για την εξασφάλιση σε όλους ίσων προϋποθέσεων, ίσων ευκαιριών και ευχερειών. Παίρνουμε την πρωτοβουλία και, ανταποκρινόμενοι στα αιτήματα της κοινωνίας, παρουσιάζουμε εμείς πρώτοι τις πολιτικές μας προτάσεις, που είναι προτάσεις για μια νέα

συλλογικότητα, προτάσεις για μια αυτόνομη και συνυπεύθυνη διαμόρφωση του κοινού μας μέλλοντος. Δεν διαμορφώνουμε τις θέσεις μας αρνητικά σε σχέση με τους άλλους κομματικούς χώρους· αλλά είμαστε εμείς που πρώτοι καλούμε τις άλλες παρατάξεις, που προσκαλούμε το σύνολο των πολιτών να συστρατευθούν μαζί μας ή να πάρουν ανοιχτά θέση απέναντι στις αρχές που εμπνέουν την πολιτική μας· αρχές που, είμαστε βέβαιοι, αποκρίνονται στις προκλήσεις του αιώνα που έρχεται.

(Σημ.: Οι βασικές ιδέες για τη νέα συλλογικότητα είναι σε μεγάλο βαθμό εμπνευσμένες από τη μελέτη του Ronald Dworkin, «Liberal Community», ενώ οι απόψεις για την ισότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη και την ενότητα κράτους δικαίου και κοινωνικού κράτους είναι σε σημαντικό βαθμό επηρεασμένες από τα έργα των John Rawls, Ronald Dworkin, Thomas Nagel και Jürgen Habermas. Η ιδέα ενός βασικού κοινωνικού δικαιώματος όλων των πολιτών για εξασφάλιση των όρων δημιουργικής διαμόρφωσης της ζωής τους οφείλεται στον Alan Gewirth, *The Community of Rights*, The University of Chicago Press, 1996.)